

**VIDES PĀRVALDĪBA UN LĪDZSVAROTA ATTĪSTĪBA
PAŠVALDĪBĀS : INTEGRĀCIJAS UN SISTEMIZĀCIJAS PRAKSE
TĀLĀKIZGLĪTĪBAS PROCESĀ
MUNICIPAL ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AND SUSTAINABLE
DEVELOPMENT : INTEGRATION AND SYSTEMIZATION PRACTICE FOR
FURTHER EDUCATION**

Raimonds Ernšteins, Diāna Šulga, Daiga Štelmahere, Sarmīte Grundšteina
Latvijas Universitātes Vides zinātnes un pārvaldības institūts
Raiņa bulv. 19, Rīga, LV 1586, Latvija, tālr.: +(371)7034575, fakss: +(371)7034572

Abstract. *Grounded environmental management training / education basic principles and approaches e.g.: complexity and wholeness of spectrum for environmental management content, particularly nature and social environment interaction; interlinkage of biotic, abiotic, anthropological and communicational structures; complementarity of state / public, household and municipal and corporate, as well as regional and international environmental management dimensions; functionality of strategic / policy and planning, programming and projecting (4P) levels of environmental management; disciplinization and integration of environmental management realizations; necessity of environmental awareness development of specialists and public through environmental communication - information, education, participation and environmentally friendly behavior, applicability of monitoring, evaluation, planning and decision making realization functions of environmental management.*

Keywords: *environmental management, sustainable development, municipal training and distance education, self-experience development, integrative and systemic approaches.*

Ievads

Sabiedrības līdzsvarotas un ilgtspējīgas attīstības sekmīgas nodrošināšanas pamatus nosaka tās realizācija iedzīvotājiem vistuvākajā pārvaldes līmenī – vietējās pašvaldībās. Līdzsvarotas attīstības principu integrāciju un starpsektoru sadarbības sekmēšanai pašvaldībās tiek izstrādātas Lokālās *Agenda 21 (LA 21)* jeb Līdzsvarotas attīstības rīcības programmas (LARP) vietējiem vai reģionālajiem līmeņiem, kas notiek obligātā un tiešā sabiedrības konsultāciju procesā. Atbilstoši ANO pieņemtās starptautiskās *Agenda 21* pašvaldību 28.nodaļas ieteikumiem līdz 1996.gadam visu valstu pašvaldībās vajadzēja uzsākt konsultatīvo procesu ar iedzīvotājiem, tomēr šis vēlējums bija pārāk optimistisks.

Jauna cilvēkresursu kapacitāte un inovācijas līdzsvarotas attīstības plānošanā un praktiskajā piemērošanā, kas vispirms būtu attīstāms, nozīmē esošo speciālistu papildu vispusīgu (sistēmisku) praktisko apmācību, lai tie spētu interaktīvā sadarbībā ar citu sektoru un organizāciju pārstāvjiem plānot un risināt kompleksas (integratīvas) dabas vides un sociāli ekonomiskās vides mijiedarbības problēmas pašvaldībās. Pēdējo gadu laikā, pieaugot Latvijas pašvaldību pieredzei, rodas arvien vairāk iespēju izmantot **vietējo pašiniciatīvu un pašpiederzi un svarīgi ir izvēlēties šodienas attīstības apstākļiem atbilstošus un konkrētus pirmos soļus LA 21 procesam, tāpēc nepieciešams attīstīt kā teorētiskās, tā arī praktiskās pieejas vides pārvaldības izglītībā, t.sk. pašpiederzes veidošanas kopumu – pašaktīvās darbības pieeja, projektu pieeja, sabiedrības līdzdalības pieeja, interešu grupu pieeja un vietējo iniciatīvas iesaistes pieeja, komandu pieeja un vides komunikācijas pieeja [2;6].**

Līdzsvarotas attīstības koncepcijas un vides pārvaldības teorijas, īpaši integrācijas un sistemizācijas paradigmatiskā principa, kontekstā būtu veidojami tādi izglītības procesa nosacījumi, lai varētu savstarpēji sasaistīt vietējo cilvēkresursu pašpilnveides izglītojošās funkcijas realizāciju ar pašaktīvās plānošanas un projektēšanas funkciju pašvaldības ikdienas praksē. Minēto funkciju apvienošanu nodrošina **municipālās tālākizglītības programma „Vides pārvalde un līdzsvarota attīstība pašvaldībās”, kas tiek realizēta tālmācības formā ar**

oriģinālu mācību kursu līdzekļu palīdzību visu sektoru un līmeņu pašvaldību speciālistiem, kā arī saistītajiem vides aizsardzības un arodizglītības speciālistiem.

Pamatojoties uz 2000.gada tālākizglītības pilotprojekta sekmīgajiem rezultātiem, lai tālāk tiktu veidoti priekšnosacījumi mērķtiecīgai, vidi sargājošai darbībai vietējo un reģionālo pašvaldību līmenī, Latvijas Universitātes Vides zinātnes un pārvaldības institūts (VZPI) sadarbībā ar Luneburgas Universitātes Vides komunikācijas institūtu, pateicoties Vācijas un Latvijas vides fondu atbalstam, izstrādāja un abās valstīs realizēja (2001-2005) uz vides zinātnes teorētiskajiem atzinumiem un ilgtspējīgas attīstības principiem balstītus, bet pašvaldību ikdienas praksē orientētus tālākizglītības kursus tālmācības formā.

Problēmsituācijas pārskats

Uzkrātā pieredze līdzsvarotas attīstības modeļprojektu realizācijā Latvijā ļauj izdarīt vairākus būtiskus rezumējumus, un, galvenais, Latvijas pašvaldībās jau praktiski aprobētas visas galvenās sastāvdaļas līdzsvarotas attīstības plānošanā [5;6], t.sk.:

- sabiedrības līdzdalībā veiktas pašvaldību starpsektoru integratīvās situāciju analīzes un izstrādātas pirmās pašvaldību līdzsvarotas attīstības koncepcijas un stratēģijas,
- izstrādātas un aprobētas dažādas jaunas pašvaldību aktivitātes ierosināšanas, sabiedrības iesaistīšanas u.c. metodikas,
- izstrādātas un aprobētas metodikas sabiedrības ierosinātu līdzsvarotas attīstības indikatoru sagatavošanā,
- veikta pašvaldību un to apvienību ilgtspējīgas attīstības stratēģiskā un rīcības plānošana un projektorientētas realizācijas izstrāde,
- ierosinātas un daudzviet sekmīgi darbojas vairākas jaunas sabiedrības iniciatīvas un interešu grupas, kā arī aktīvi tiek izmantota starptautiskā pieredze,
- tiek aprobēti arī 'zaļā' pagasta attīstības modeļi,
- izstrādāti pirmo ilgtspējīgas attīstības rīcības programmu (IARP) modeļu varianti dažāda līmeņa pašvaldībās un aprobēti praksē.

Lai nodrošinātu Latvijas pašvaldībās līdzsvarotas attīstības tālāku attīstību, nepieciešama vēl traucējošo problēmu novēršana un šādi priekšnosacījumi:

- radot nepieciešamo informatīvo, apmācības un konkrēto piemēru analīzes nodrošinājumu, psiholoģisko un komunikatīvo barjeru pārvarēšana, t.sk. par *Lokālās Agenda 21* kā tādu speciālu ārpus pašvaldību ikdienas prakses un nepieciešamības pastāvošu darbību,
- mērķtiecīga pašvaldību vadītāju un potenciālo *LA 21* koordinatore informācija un apmācība praktiskai darbībai, kā arī pašvaldību sadarbības apvienību veidošanās.

Tālāk jānovērtē arī vides pārvaldības izglītības attīstības aspekti Latvijā, vispirms teorija un tad tās piemērojums tālākizglītības praksē. Videszinātniskās izglītības (VI) ieguves procesa veidošanai un vadīšanai [3] piemērojama integrācijas un disciplinārizācijas universālā paradigmātiskā pieeja, kas nodrošina vides izziņas un pārveides konkrētās funkcionālās struktūras tematisko un cēloņu - sekū mijsakarību noskaidrošanu un to savstarpēji sistēmisku integrēšanu, izveidojot struktūras saturu tā tālākai disciplinārai vai integratīvai apguvei. Integrētu saturu veido sistēmiskā un problēmiskā kopuma pieeja vides izziņas un pārveides studijās, un satura apguves līmeni nodrošina pašas personības aktivitātes izpausmes un vajadzību apmierināšanas process. Vides pedagoģija ir zinātne par vides izziņas un pārveides zināšanu un izpratnes, prasmju un attieksmju apguves, videi draudzīgas rīcības un vides apziņas veidošanās procesu, didaktiskajām teorijām un metodēm.

Vides izziņas un pārveides studiju sistēma videszinātniskās izglītības ieguvei izveidojama katrā izglītības pakāpē un to savstarpējā sistēmiskā saistībā gan izglītības politikas un studiju satura sistematizācijas attīstībai, gan vides politikas nepieciešamajai humanizācijai un individualizācijai (sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai). **Galvenās jomas vides pārvaldības studijās** – vides zinātne, vides politika un plānošana, vides pārvaldes teorija un vadība,

lietišķā vides pārvalde. **Programmatiskās prasības:** apgūt vides pārvaldības teoriju un tās pielietojumu dažādos plānošanas un pārvaldes līmeņos un vides sektoros; apgūt zināšanas un prasmes strādāt multidisciplinārās vides pārvaldības (projektu) komandās un risināt dabas un sociālās vides mijšakarību kvalitātes pārvaldības problēmas, izmantojot vides sistēmanalīzes interdisciplināro pieeju un nodrošinot nepieciešamo vides politiku un plānu izstrādi, kā arī atbilstošas vides pārvaldes realizāciju; apgūt akadēmisku un lietišķu pētījumu veikšanu vides pārvaldībā, izstrādājot individuālos kursa projektu un grupas pētnieciskos kursa darbus.

Tālākizglītības procesa attīstības kontekstā un tieši vides pārvaldības izglītības veidošanai svarīgi veicināt akadēmisko diskusiju par vides pārvaldības konceptu, integratīvo un sistēmisko pieeju u.tml. Vides zinātne (*Environmental Science*) ir interdisciplināra zinātne [3] par dabas vides un sociālās vides / sabiedrības mijiedarbību, **integratīvās sistēmas** izziņu un pārveidi. **Vides pārvaldība** (*Environmental Management*) ir pēctecīgi **cikliska** vides problēmsituāciju risinājumu politikas izstrāde un to praktiskās realizācijas plānošana, rīcību programmēšana un konkrētu projektu īstenošana to **sistēmiskajā kopveselumā**, kas nodrošina galveno vides pārvaldības funkciju piemērošanu – valsts un municipālajā, sadzīves un korporatīvajā pārvaldē ciešā sadarbībā starp visām atbilstošajām sabiedriskajām un profesionālajām interešu un mediatorgrupām. Galvenās funkcijas vides pārvaldē: konkrēto dabas un sociālās vides mijiedarbības radīto vides problēmu novērtēšana, alternatīvo risinājumu projektēšana, pieņemtā lēmuma plānošana; izpildes un kontroles funkcijas.

LU VZPI, sagatavojot jaunai akreditācijai vides pārvaldības maģistra studiju programmu, 2003./2004.g. izstrādāja novērtējumu un atbilstoši arī rīcības programmu priekšlikumus VI attīstībai gan nacionālās stratēģijas izstrūkumam, gan tālākizglītības un tālmācības attīstības kontekstā, kā arī mācību materiālus nepietiekamajam satura un metožu daudzveidībai.

Vispirms būtu pieminami šādi pastāvošie attīstības ierobežojumi: nepietiekami izstrādāta **“integrēšanas” metodoloģija**, kā arī maz attiecīgu ieviešanas metožu piedāvājuma (pārsvārā starptautiski projekti), neattīstītas **“starpdisciplināras”** mācīšanas tradīcijas skolās un izglītības sistēmā kopumā, vienlaikus maz izmantojot ‘zaļo’ skolu u.c. projektu pieredzi, VI attīstības **pārskatu un pētījumu**, kā arī to atbilstošas publicitātes un materiālu izplatīšanas trūkums, nepietiekams **pieprasījums** „no augšas” (starptautisks un nacionāls) un **piedāvājums** „no apakšas” (skolotāji, NVO, plašsaziņas līdzekļi u.c.), IZM ir pieņēmusi **vadlīnijas par integrācijas** kā vienīgo VI realizācijas pieeju (izņemot sākumskolu); nepietiekams VI un apziņas līmenis (**akadēmiskās attīstības kapacitāte**) IZM un tai pakļautajās institūcijās, vispārējās izglītības ekspertiem.

Savukārt mācību materiālu un mācību grāmatu trūkumu raksturo šāda situācija: **nav atsevišķa** VI mācību priekšmeta skolu mācību programmās un integrācijas pieejas neskaidrība, kā arī nepietiekama VI īstenošana (**integrēšana**) esošajos mācību priekšmetos – nav izpratnes par VI saturiski metodisko **procesu skolā**, dominējošās **monodisciplinārās** skolotāju izglītības programmas parasti sagatavo **tikai viena divu** mācību priekšmeta mācīšanai skolā, IZM apstiprināja vadlīnijas VI integrācijai esošajos mācību priekšmetos, nevarot piedāvāt atbilstošu pilna profila **mācību līdzekļu nodrošinājumu**, vēlams visiem priekšmetiem, **kapacitātes trūkums** IZM jaunu un inovatīvu (interdisciplināru) iniciatīvu ieviešanai, t.sk. metodisko un oriģinālgrāmatu izdošanā, trūkst atbalsta **zinātniskiem pētījumiem** VI, t.sk. gan vietējām, gan globālām vides problēmām Latvijas kontekstā, kā arī VI **metodiķu** apmācībai, „citu” mācību priekšmetu **skolotāji nav sagatavoti** vides izglītībai – ne sākotnējā, ne, vairumā gadījumu, arī tālākizglītības posmā.

Šajā nodaļā, īpaši ievērojot VI sistēmas un citu veicinošu faktoru izstrūkumu, svarīgi atzīmēt atsevišķi vēl nesen tikai teorētisku, bet šobrīd jau arī praksē aprobētu [1;2;5] pieeju vietējās iniciatīvas un, īpaši, tieši tā saucamās **pašpiederzes** (caur stimulētu pašā indivīda aktīvu darbību apgūtu pieredzi, vienlaikus to liekot uzreiz lietā tālākās pieredzes apgūvē – R.Ernšteins, 2000.) veidošanu. Arvien vairāk pasaulē un, patīkami, ka arī Latvijā, tiek izdoti

dažādi palīgmateriāli un, īpaši svarīgi, paraugprojekti un paraugdarbi par sekmīgas vietējās darbības nodrošināšanas pieredzi – skatīt dažādus LU VZPI, LR VARAM, REC u.c. materiālus – un tāpat tiek realizēti t.s. modelprojekti. Mūsu pieredzē (pilnībā piekrītot VARAM formulējumiem) galvenais secinājums ir darīt visu, kas palīdzētu veidot pozitīvu attieksmi pret jaunievedumiem jeb inovācijām pašvaldībās, lai iedrošinātu vietējos speciālistus un iedzīvotājus pieņemt jaunas idejas un iespējas.

Ja mēs uzdotu pavisam vienkāršus jautājumus par cilvēka izziņas pamatuztveri, īpaši apmācību procesā, tad, apskatot gan informācijas uztveršanas, gan mūsu mācīšanās spējas praktiskai darbībai, mēs ļoti viegli varam izdarīt secinājumu, ka viens no efektīvākajiem veidiem ir **“mācīties darot”**, t.sk. piemērojot šo pieeju arī studiju procesam pašvaldības u.c. speciālistu talārizgūtībā.

Metodika un pielietojums

Kursa programmas realizācijas gaitā tika piemērotas tradicionālās pētnieciskās metodes – dokumentu analīze, anketēšana un intervijas, daļēji strukturēts novērojums. Minētās metodes atbilstoši izstrādājot un piemērojot komplementāri un dotās tālmācības programmas kā pētnieciskā fenomena realizācijas kontekstā, tika izveidots t.s. problēmsituācijas jeb gadījuma analīzes integratīvais kopsētijs (*case study research*).

Aptaujās piedalījās gandrīz visi 4 reizes pēctecīgi realizētās LU Vides zinātnes un pārvaldības institūta tālmācības studiju programmas “Vides pārvalde un līdzsvarota attīstība pašvaldībās” dalībnieki, galvenokārt pašvaldību darbinieki, no dažādiem Latvijas novadiem, pārstāvēt visa veida pašvaldības. Tālmācību kursus apmeklējuši galvenokārt domes priekšsēdētāji, attīstības un teritorijas plānotāji, kā arī vides aizsardzības un citu sektoru darbinieki. Lielākā daļa dalībnieku bija vecumā virs 30 gadiem un 2/3 bija sievietes. Gandrīz puse no aptaujātiem pašvaldībās strādā samērā neilgu laiku – līdz 5 gadiem.

Turpat pusei pašvaldību agrāk ir tikuši izstrādāti sociāli ekonomiskās attīstības plāni un/vai teritorijas attīstības plāni, bet tikai 4 pilsētu pašvaldībās izstrādāti arī vides politikas plāni. Plānu izstrādāšanā aktīvākās ir pilsētu pašvaldības, bet turpat 15% pašvaldības vispār nav izstrādāti nekādi plāni.

Pašvaldību darbinieki apmeklējuši [7] kursus tādēļ, ka vēlas paplašināt savu redzesloku, zināšanas nepieciešamas darba pienākumu veikšanai, kā arī, lai konkurētu darba tirgū.

Respondenti nosaucot vismaz 3 svarīgākās vides problēmas, kuras būtu visaktuālākās Jūsu pagastā vai pilsētā, iegūstam rezultātu, ka pagastu pašvaldībās dominē ūdens apgādes, notekūdeņu attīrīšanas, atkritumu apsaimniekošanas, kā arī lauku ainavas (aizauguši lauki) un resursu (mežu izciršana) izmantošanas problēmas. Savukārt pilsētās aktuāla ir atkritumu apsaimniekošana, ūdens saimniecības, gaisa piesārņojuma un ar infrastruktūru un plānojumu saistītās problēmas.

Respondenti atbildēja uz jautājumu par to, kas un kam būtu konkrēti jādara, lai atrisinātu šīs u.c. vides problēmas (1.tabula).

Kā problēmu iespējamie risinājumi minēti konkrēti pasākumi, kas būtu veicami pašvaldībā, kā arī organizatoriski un politiski pasākumi valsts līmenī. Gan pagastu, gan pilsētu pašvaldībās kā viens no vides problēmu risināšanas instrumentiem minēti iedzīvotāju informēšanas un izglītošanas pasākumi. Kā liecina atbildes, tad vides problēmas būtu jārisina pašvaldībām sadarbībā ar iedzīvotājiem, uzņēmumiem, citām organizācijām, valsts institūcijām un masu medijiem.

Vienlaikus lielākā daļa (52%) respondentu atzīst, ka domes darbinieku zināšanas vides jautājumos nav pietiekamas un tās būtu jāpapildina gan ar tīri tehniskām zināšanām konkrētā jomā, gan tādām, kas ļauj saskatīt kopsakarības. Kā liecina atbildes, tad pašvaldību darbiniekiem trūkst informācijas par aktualitātēm vides jautājumos un likumdošanā. Savukārt paši darbinieki bieži vien nav ieinteresēti un motivēti zināšanu apgūšanā – tā lielākā daļa

respondentu (52%) nav pārliecināti, ka viņu kolēģi apmeklēs lekcijas par vides jautājumiem, jo, ja tas neskar konkrētus darba pienākumus, tas neinteresē.

1.tabula

Vides problēmu risināšana pagastu pašvaldībās [7]

<i>Kas būtu jādara?</i>	<i>Kam būtu jādara?</i>
Ūdenssaimniecība	
Jāuzlabo ūdens kvalitāte, jārealizē projekts ūdenssaimn. sakārtošanā	Pašvaldībai
Jāveic inženiertehnisko iekārtu rekonstrukcija	Pašvaldībai, valsts, uzņēmējiem
Jāizstrādā pagasta ūdens rīcības programma	Pagastam
Jāizveido kompleksa pagasta ūdensapgāde	Pašvaldībai
Atkritumu saimniecība	
Jāievieš visaptveroša atkritumu savākšanas sistēma, jāslēdz līgumi	Pašvaldībai un piesārņotājiem
Ātrāka atkritumu poligona izveide, jāizbūvē iekārtas, jāpopularizē centralizēta atkritumu savākšana	Valstij, pašvaldībai
Bezatlikumu kokapstrāde, jāievieš tehnoloģijas koksnes atkritumu pārstrādei	Uzņēmumiem, pašvaldībai
Energosaimniecība, gaisa piesārņojums	
Jāizmanto kokapstrādes atkritumi siltumapgādē	
Jāatrisina gaisa kvalitātes problēmas	Pašvaldībai kopā ar uzņēmējiem
Ainava, resursi	
Beidzot jāsāk "rakt" tālāk	Pašvaldībai kopā ar iedzīvotājiem
Jāizmanto ES līdzekļi	Pašvaldībai + attīstības aģentūrām
Apmācības par alternatīvām lauksaimn. metodēm	Lauks. kons. centram
Normālas l/s platības izveide	Valstij + pašvaldībai
Samazināt lietkoksnis izciršanas daudzumu	AS „Latvijas valsts meži”
Iedzīvotāju atbildības palielināšanās	Pagasta sabiedrībai kopā
Pārtraukt kokogļu ceļa darbību	Ceļa vadībai
Iedzīvotāju informētība, izglītošana	
Jāizglīto meža īpašnieki	Pašvaldībai, Meža dienestam
Jāinformē un jāizglīto iedzīvotāji, sabiedrība	Vides pārvaldei + pašvaldībai, ZAAO
Organizatoriskie, līdzekļu piesaistes pasākumi	
Jāizstrādā pagasta attīstības plāns	Pagastam + VARAM
Vairāk jāstrādā pie projektu izstrādes	Pagastam
Jāpiesaista līdzekļi šo problēmu risināšanai,	Pašvaldībai un vides aizsardzības iestādēm
Jāpiesaista cilvēki pie šīm problēmām	Pašvaldībai + valstij
Jāizstrādā apsaimniekošanas plāns	Zemes īpašniekiem
Kontroles ieviešana, motivēta l/s attīstība	Pašvaldībai, valstij, politiķiem
Jāizstrādā līdzekļu piesaistes plāns, un tas jārealizē	Pašvaldībai
Jārada jaunas darba vietas- jauni uzņēmumi, atjaunoti vecie, atjaunotie	Pašvaldībai

Galvenās atbildes uz jautājumu par to, kādas zināšanas Jums pietrūkst visvairāk:

- teorētiskās – plānošanā, komunikācijā, tās, kuras apgūstu tālmācības kursus, vides stāvokļa objektīva novērtēšana, projektu izstrāde un to īstenošana;
- tehniskās par stāvokli katrā sektorā kopumā, zināšanas ir vispārējas;
- vides problēmu kopsakarības, kura problēma izriet no kuras, lai varētu pievērsties pašai problēmas „saknei” (esošajiem speciālistiem nav zināšanu par vides jautājumu risināšanu). Kā noteikt prioritātes?
- trūkst informācijas no Vides pārvaldes jaunāko lēmumu un saistošo rīkojumu operatīvai saņemšanai, iespējas, jaunumi likumdošanā, par vides jautājumu sakārtošanu.

Ne visās pašvaldībās ir pietiekama sadarbība ar citām organizācijām, lai kopīgi risinātu vides jautājumus. Vislabākā sadarbība pašvaldībām ir ar virsmežniecībām, mežniecībām, īpaši pagastu pašvaldībām, tāpat ar Reģionālo vides pārvaldi un Rajona padomi. Labākai sadarbībai vajadzētu būt ar Lauksaimniecības pārvaldi, Lauku atbalsta dienestu, Pieaugušo izglītības centriem (PIC), NVO un SO, kā arī ar Reģionālo vides pārvaldi. Laba sadarbība ar PIC ir tikai

pilsētu pašvaldībām. Labāka sadarbība ar citām pašvaldībām ir tām, kuras ir iesaistījušās dažādās pagastu un pilsētu apvienībās un realizē kopīgus sadarbības projektus, savukārt 29% uzskata, ka sadarbība varētu būt labāka, bet 20% no aptaujātām pašvaldībām domā, ka sadarbība ir slikta. Ne visās pašvaldībās ir laba sadarbība ar vietējiem uzņēmumiem – 52% uzskata, ka tā varētu būt labāka.

Paši pašvaldību darbinieki uzskata, ka 38% ir maz un ļoti maz informēti un 48% – vidēji informēti par vides stāvokli savā pagastā, iedzīvotājiem nav pieejama visaptveroša informācija par vides stāvokli pašvaldībā, un paši arī to nemeklē. Pašvaldību sniegtā informācija vides jautājumos 90% aptaujāto pašvaldību ir nepietiekama vai varēja būt labāka. Iedzīvotājiem ir jāiesaistās lēmumu pieņemšanā, to apliecina 93% respondentu, jo tie būtiski ietekmē iedzīvotājus un palielinātu iedzīvotāju atbildību par to realizēšanu. Pašlaik iedzīvotāju līdzdalība lēmumu pieņemšanā ir nepietiekama (56%) un varēja būt labāka (38%), kas vispirms esot saistīts ar informācijas un izglītības trūkumu un neieinteresētību.

Pētījumā par programmas realizācijas kvalitāti [8] tika izmantotas šādas socioloģiskās metodes: anketas, daļēji strukturētas intervijas un telefonintervijas. Puse respondentu atzina izglītības iegūšanu tālmācības kursa veidā kā kaut ko jaunu. Gandrīz visi respondenti ieteiktu tālmācības izglītību saviem kolēģiem un draugiem. Kursu dalībnieki uzskata, ka kursa jautājumi ir svarīgi Latvijas vides aizsardzībai un ilgtspējīgai attīstībai, kā arī ir lietderīgi viņu profesionālajā dzīvē.

Galvenie respondentu secinājumi par kursu norisi. Kopumā tālmācības kurss tika novērtēts kā ļoti labs un labs, bet par apmierinošu to sauca mazāk kā 12% respondentu. Lielākā respondentu daļa vēlētos apgūt līdzīgus tālmācības kursus un uzskata par nepieciešamu veicināt vairāk tālmācības kursus pašvaldībās. Līdzdalībuursos pārtraukušie dalībnieki galvenokārt minēja šādus iemeslus – darba un personīgos apstākļus, kursu saturu atšķirību no iedomātā un personīgo nesagatavotību vides studijām. Apgalvojumu „Pateicoties tālmācības kursam, manas izredzes darbā ir uzlabojušās” par atbilstošu atzina vairāk kā 85% respondentu, un, pat vairāk, daļa respondentu jau bija uzlabojuši savu pozīciju darba vietā.

Rezultāti un to izvērtējums

Pašvaldību speciālistu papildu sistēmiska teorētisko un praktisko aspektu komplimentāra apmācība, lai tie spētu interaktīvā sadarbībā ar citu sektoru un organizāciju pārstāvjiem risināt integratīvas vides problēmas (dabas vides un sociāli ekonomiskās vides mijiedarbības problēmas), veicinās Latvijas lauku pašvaldībām tik nepieciešamo cilvēkresursu kapacitāti un inovācijas līdzsvarotas attīstības plānošanā un rīcībprogrammēšanā.

Tālākizglītības kursi „Vides pārvalde un līdzsvarota attīstība pašvaldībās” tiek realizēti **tālmācības formā** un ir adresēti galvenokārt pašvaldību darbiniekiem, t.i., vides pārvaldības un citu sektoru attīstības plānotājiem un pašvaldību uzņēmumu darbiniekiem, kā arī ar vides pārvaldības tematiku saistītajiem arodpedagogiem un vides aizsardzības speciālistiem ar vidējo, vidējo speciālo vai augstāko izglītību.

Par tālmācības kursu nepieciešamību liecina LU Vides zinātnes un pārvaldības institūta veiktie pētījumi un uzkrātā pieredze sadarbībā ar dažādām lauku pašvaldībām, kas ļauj secināt, ka Latvijas pašvaldībām, jo sevišķi lauku pašvaldībām, ir nepieciešami vispusīgi izglītoti speciālisti ar kompetenci municipālajā vides pārvaldē, vides aizsardzībā un lauku attīstībā. Kursu saturs (skat. 2.tabulu) ir izstrādāts Latvijas Universitātes Vides zinātnes un pārvaldības institūtā sadarbībā ar Lineburgas Universitāti Vācijā, un tie tiek realizēti sadarbībā ar Latvijas Pašvaldību savienību un Latvijas Vides aizsardzības fondu.

Programmas saturu veido, pirmkārt, obligātie moduļi, lai nodrošinātu municipālās dabas vides un sociāli ekonomiskās vides attīstības jautājumu pilna spektra, t.i., **savstarpēji integrētu un sistēmisku**, pārskatu un teorētiski praktisko apguvi to pieaugošajā integrētības pakāpē – Pašvaldību projektu pārvaldība, Vides un pašvaldību attīstības plānošana, Pašvaldību vides

pārvaldība, Pašvaldību līdzsvarota attīstība (pašvaldību līdzsvarotas attīstības rīcības programma jeb *Local Agenda 21*).

2.tabula

Tālmācības kursu saturs un realizācijas struktūra

Klātienēs ievadseminārs Nr. 1	
<i>Obligātie mācību moduļi un tēmas (4 moduļi un 8 tēmas)</i>	<p>1. modulis. Pašvaldību projektu pārvaldība</p> <p>1.1. Vides projektu pieteikumu sagatavošana 1.2. Mērķorientētu projektu izstrāde un vadīšana</p> <p>2. modulis. Vides un pašvaldību attīstības plānošana</p> <p>2.1. Vides un pašvaldību attīstības plānošana 2.2. Vides un pašvaldību attīstības plānošana</p> <p>3. modulis. Pašvaldību vides pārvaldība</p> <p>3.1. Vides politikas attīstība 3.2. Vides pārvalde pašvaldībās</p> <p>4. modulis. Pašvaldību līdzsvarota attīstība</p> <p>4.1. Sabiedrības līdzdalība un apziņa 4.2. Līdzsvarota municipālā attīstība (pašvaldību rīcības programma)</p>
Klātienēs seminārs Nr. 2	
<i>Izvēles tēmas: izvēlas 6 tēmas no 12 piedāvātajām</i>	<p>5. modulis. Lauku attīstības pārvaldība</p> <p>5.1. Kultūrvide un sociālā attīstība 5.2. Bioloģiskā lauku un mežu saimniecība 5.3. Reģionu un piekrastes teritoriju attīstība 5.4. Vietējās uzņēmējdarbības attīstība</p> <p>6. modulis. Dabas resursu pārvaldība</p> <p>6.1. Dabas resursu pārvaldība 6.2. Dabas resursu pārvaldība</p> <p>7. modulis. Energosaimniecības pārvalde, gaisa un klimata aizsardzība</p> <p>7.1. Energosaimniecības pārvalde, gaisa un klimata aizsardzība 7.2. Energosaimniecības pārvalde, gaisa un klimata aizsardzība pašvaldībās</p> <p>8. modulis. Atkritumu saimniecības pārvaldība</p> <p>8.1. Atkritumu saimniecības pārvaldes pamati 8.2. Atkritumu apsaimniekošanas tehnoloģijas</p> <p>9. modulis. Ūdens saimniecības pārvaldība</p> <p>9.1. Ūdens saimniecības pārvaldes pamati 9.2. Ūdens saimniecības tehnoloģiju pamati</p>
Klātienēs seminārs Nr. 3	
<i>Brīvā izvēle: izvēlas 1 moduli (2 burtnīcas) no 3 piedāvātajām</i>	<p><i>Vides un attīstības integratīvā prakse</i></p> <p>10. modulis. Dabas aizsardzība un ekotūrisms</p> <p>11. modulis. Vides audits un pašvaldību vides pārvaldes sistēmas</p> <p>12. modulis. Vides saziņa un sabiedrības attīstība (LA 21 pārvaldība)</p>
Projekta darba izstrāde savās PAŠVALDĪBĀS un to aizstāvēšana	

Kursu dalībniekiem ir svarīgi apgūt arī tās pieejas un paņēmienus, kā **izzināt, novērtēt un kvalificēti izmantot** savas konkrētās pašvaldības piemēru (atkritumu saimniecības, kultūrvides, teritorijas plānojuma utt. tematiku) attiecīgi katra kursa patstāvīgā darbu izpildē.

Otrkārt, pašvaldību speciālistiem tiek piedāvāti izvēles moduļi, lai katru no vides un arī attīstības tēmām skatītu atsevišķi un detalizēti – **disciplinārās tēmu studijas**. Vispirms par lauku attīstības jeb sociāli ekonomisko pārvaldību, tiesa, noteikti arī vērtējot attiecīgos sektorus vides kontekstā – Kultūrvide un sociālā attīstība, Bioloģiskā lauku un mežu saimniecība, Reģionu un piekrastes teritoriju attīstība, Tūrisma attīstība, Vietējās uzņēmējdarbības attīstība un ekonomikas dažādošana, bet tad arī detalizēti par tēmām, kuras attiecas tieši uz vides sektoru – Dabas resursu pārvaldība, Energosaimniecības pārvalde, Gaisa un klimata aizsardzība, Atkritumu saimniecības pārvalde, Ūdens saimniecības pārvalde – visā šo tēmu daudzpusībā jāiedziļinās ir katram klausītājam, bet to speciālistiem – tikai attiecīgajiem interesentiem.

Tālmācības programmas turpinājumā dalībnieki atkal skata municipālās vides un attīstības tēmas to integratīvajā vienotībā savas konkrētās pašvaldības (pagasta, novada, pilsētas, rajona) kontekstā, apgūstot izvēles moduļu bloku „Vides un attīstības integratīvā prakse pašvaldībā” – Dabas aizsardzība un ekotūrisms, Vides audits un pašvaldību vides pārvaldes sistēmas, Vides saziņa un sabiedrības attīstība (*Local Agenda 21* pārvaldība). Tālākizglītības programmas noslēgumā kursu dalībnieki izstrādā projekta darbu – savas konkrētās (!) pašvaldības konkrēta sektora attīstības rīcības programmu, kurā, protams, ir ievēroti, t.i., integrēti, visi citu pašvaldības sektoru programmu un projektu aspekti, kā arī kaimiņu pašvaldību, iestāžu un organizāciju u.tml. saistošā darbība.

Secinājumi

1. Nepieciešams mijsakarībā attīstīt vides pārvaldības un ilgtspējīgas attīstības izglītības **sistēmiskās integrācijas kopumu** (skat. principu un pieeju paketi [4;5]).
2. Tomēr noslēgt pilnu vides izglītības situācijas izvērtējumu un izstrādāt atbilstošus nacionālos izglītības politikas un tās rīcībprogrammēšanas dokumentus, balstoties uz integratīvās pieejas un arī (!) disciplinārās pieejas **imperatīvo komplimentaritāti**.
3. Nepietiekami attīstīta sadarbība un dialogs starp dažādām ilgtspējīgas attīstības (IA) procesā iesaistītajām sabiedrības mērķgrupām nereti ir galvenais iemesls sabiedrības atbalsta trūcumam un sabiedrībā vērojamajai neizpratnei. **Vides komunikācija** kā daudzpusēja vides informācijas (t.sk izglītības) **apmaiņa un sadarbība** starp pašvaldību, valsts pārvaldes institūcijām, sabiedrību un tās mērķgrupām ir viens no pašiem būtiskākajiem nosacījumiem un instrumentiem IA dialoga un sabiedrības līdzdalības un apziņas veidošanas nosacījumiem.
4. Atbilstoši veidojot nepieciešamās inovācijas – **disciplinārās komunikācijas dimensijas** – publisko un sadzīves vides komunikāciju, municipālo un korporatīvās vides komunikāciju, kā arī, īpaši, **meditatīvo vides komunikāciju**, tālākie pētījumi un praktiskā aprobācija būtu pašvaldībās piemērojama (un vienlaikus jau izmantojama uz vietas) sadarbības pētniecības (*collaboration research*) veidā.

Summary

Performed surveys (2000 and 2004) has been covering all information resources in the field (for both municipal employees and general public) available in Latvia and empirical data collected by designed questionnaires and semi-structural interviews (2003 and 2005) of municipal and education specialists. Useful additional information was received by analysis of Local Agenda 21 projects, processes and related education programs in all three Baltic States, particularly in the growing co-operation within developing framework and action programs of Baltic Sea region countries Agenda 21 (Baltic 21).

Detailed results of analysis and conclusions drawn are leading to the next basic statements for further/adult education development. There is still an urgent need for further education/training on environmental management ought to be theoretically and practically

combined with Local Agenda 21 contents and processes in municipalities for both general system as well as specialized training programs. Very careful place based preparation is needed, particularly in the relation to the specific target groups and practical experiences to learn from – still required are resource materials in Latvian with both - Latvian expertise and international ones. Distance education, including internet resources, are successfully developing (institutions, computerization, local centers etc.) in Latvia and will have major influence in further education for municipalities in coming years.

Particularly practical long term experience in municipal training/education as well as results of our Local/regional Agenda 21 project implementations in Latvia do allow to formulate following principles and approaches for environmental management/Local Agenda 21 training/education, e.g. which shall be:

1. Planned and realized in close interlinkage and mandatory integration with **territorial / regional development** requirements / interests.
2. Particularly with emphasizing, facilitating and spin-off developing of **Local Agenda 21 action programs** and sustainable development concept in general, (especially sustainable development for coastal municipalities / sub- and interregional territories).
3. Targeted very precise towards following **main municipal target groups** - politicians and elected municipal councilors; senior specialists, especially executive directors and planners as well as co-coordinators and administrators of municipal associations; environmental specialists from municipalities and regional environmental boards; municipal employees; municipal interest groups e.g. NGOs, entrepreneurs, media, education, culture and health institutions, etc.; teachers and students; specialized municipal interest groups (land and forest owners, renters of municipal services, etc.); general public (youth, women and retired persons, etc.).
4. Designed and implemented **in co-ordination with existing** environmental and municipal training programs and institutions, including **incorporation within** developed/developing different education and communication strategies etc. (e.g. National Environmental Communication and education Strategy by Env. Min. etc.)
5. Practical development oriented for local conditions – based on **using_best available practices** and applying / developing **local case studies** in Latvia (including guidelines, questionnaires, block schemes, etc.)
6. Designed and implemented with **appropriate proportion** of:
 - **academic** (analysis, system-thinking etc.) and professional / practical content development,
 - combination of traditional and modern **methods and technologies** e.g. interactive seminars, brochures and distance education tools,
 - local and central **geographical location**,
 - region / territory or free application based.
7. Particularly prepared taking into account **local traditions / background** in general terminology (titles etc.) and specialized marketing.
8. Designed for implementation with home / **self-dependent task performance requirement** to be based on local problem / situation analysis and **eventual project development** (e.g. project ideas, descriptions, particular elaboration etc.).
9. Taking into account (when using regional training approach) **particular differences** of urban, semi-urban and rural conditions, production / services and nature protection specialization of territories as well as records of already realized training courses / programs / projects and ongoing current activities.
10. Considering **training** content and methods **specifications** when approaching specialized professional training according to the former (initial or transactional and practice based) education background of participants.

11. Grounded on environmental management training / education **basic principles and approaches e.g.:**

- **complexity and wholity of spectrum** for environmental management content, particularly nature and social environment interaction,
- **interlinkage** of biotic, abiotic, anthropological and communicational structures,
- **complimentarily** of state / public, household and municipal and corporate, as well as regional and international environmental management dimensions,
- **functionality** of strategic / policy and planning, programming and projecting (**4P**) levels of environmental management,
- **disciplinarization and integration** of environmental management realizations,
- necessity of environmental awareness development of specialists and public through environmental communication - information, education, participation and environmentally friendly behavior,
- applicability of monitoring, evaluation, planning and decision making **realization functions** of environmental management.

12. Finally, of course, it should be summarised, that **all 11 conclusions** above shall be considered as **coherent whole** and realised into practice when approaching new training developments.

These conclusions are prepared for further training developments in municipalities, but could be also easily adapted for **adult education in general**.

Literatūra

1. Ernšteins R. Partnerships between Municipalities and Universities as Means to Promote Regional and Local Sustainable Development in Latvia, Adomssent M., Godemann J., Leicht A., Busch A(Eds.). Higher Education for Sustainability, Frankfurt, Germany VAS, 2006. p. 245-250.
2. Ernšteins R. Local Agenda 21 Process Facilitation: Environmental Communication and Self-Experience Development in Latvia, Filho L.W., Ubelis.A., Berzina D. (eds.). Sustainable Development in the Baltic and Beyond, Frankfurt, Peter Lang Europaischer Verlag der Wissenschaften 2006. p. 305-318.
3. Ernšteins R., Kudreņickis I., Benders J., Jūrmalietis R., Bendere R. Vides pārvaldības nozares attīstība Latvijā: teorija un prakse. Starptautiskās konferences rakstu krājums. Rīga: RTU izdevniecība, 2007. 13.-16.lpp.
4. Ernšteins R. Local agenda 21 Education for Municipal Development in Latvia: Further and Adult Education case. IXth Conference on Environmental Education in Europe. Environmental Education and Sustainable Development from Policy into Practice, Proceedings. Klaipeda, Lithuania, 2005.
5. Ernšteins R., Štelmahere D., Kudreņickis I. Vietējās ilgtspējīgas attīstības process Latvijā: komunikācijas, mediācijas un pašpiederdes komplementaritātes imperatīvs. Vides zinātnes konferences rakstu krājums. Liepāja, 2006.g. maijs (izdošanā).
6. Ernšteins R. Lokālā Agenda 21: attīstība un perspektīvas Latvijā. Ilgtspējīga attīstība Latvijā: 10 gadi kopš Rio sanāksmes un 10 Latvijas neatkarības gadi. Konferences rakstu krājums. Rīga: LU, 2002. 22.-60.lpp.
7. Grundšteine S. Municipālās vides komunikācijas attīstība. Maģistra darbs, vad. prof. R.Ernšteins, LU Vides zinātnes un pārvaldības institūts. Rīga, 2003.
8. Jansone Z. Vācijas - Latvijas tālmācības studiju programmas novērtējums. FKU projekta nepublicētie materiāli. Rīga: LU VZPI, 2005.